

בזכות נשים למדניות

פירושים ומדרשים נשיים על ההגדה

פסח התשע"ז

"עלי באר ענו לה" (במדבר כ"א, י"ז)

מפרש רבי עובדיה מברטנורא: ופי הבאר – בארה של מרים שהייתה הולכת עם ישראל במדבר בכל המסעות. ויש אומרים, שפתחה פיה ואמרה שירה, שנאמר (במדבר כ"א) עלי באר – ענו לה".

בתלמוד הבבלי מסופר כי במשך חייה של מרים, הרוותה הבאר את צימאונם של בני ישראל ההולכים במדבר. עם מותה של מרים פסקה הבאר מלנבוע:

רבי יוסי ברבי יהודה אומר: שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן: משה ואהרן ומרים; ושלוש מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן: באר וענן ומן. באר – בזכות מרים, עמוד ענן – בזכות אהרן, מן – בזכות משה; מותה מרים – נסתלק הבאר, שנאמר "ותמת שם מרים", וכתב בתריה "ולא היה מים לעדה", וחזרה בזכות שניהן.

(תענית דף ט', ע"א)

מים הם מקור החיות של כל ממלכת החי והצומח, והתורה היא מקור מים חיים לישראל. אנו שמחות להגיש לכן מקור מים חיים, מקבץ של מדרשים ודברי תורה לליל הסדר פרי עטן של נשים למדניות. בחוברת תמצאנה מגוון של דברי תורה, הכולל מדרשים ופירושים בעברית ובאנגלית, אתן מוזמנות להדפיס לפני החג ולעשות בהן שימוש בליל הסדר או מתי שמתאים לכן. חג שמח, חג של לבלוב ופריחה, התחדשות וכל טוב.

עו"ד יעל רוקמן
מנכ"לית קולד

לצייר את יציאת מצרים

מיכל ברגמן

פסח הוא חג הטירוף הנשי. מגיל צעיר, זוהי אחת האסוציאציות החזקות שטבועות בי מהחג הזה. הנשים מתחילות לחמם מנועים עם צאת חנוכה ומעדכנות זו את זו בטלפון מה הן הספיקו ומה עוד לפניהן – המחסן, בגדי הקיץ, התריסים, המגירות, וכך הלאה... עם היציאה לחופשת הפסח מועלית הכוונות לדרגת חירום עליונה, ואנו הילדות, מגויסות למלאכות כאלה וגם אחרות. לליל הסדר נגיע כולנו ממורקות, מצוחצחות, עייפות ומאוד חגיגיות.

לעומת ההכנות הסיזיפיות הרי שליל הסדר נשתמר אצלי כמשהו אחר. יחיד ומיוחד. חגיגי וקסום. ערב אחד בשנה שיש לו את החוקים המיוחדים שלו. לילה בו אני עוברת מהגדה אחת לאחרת ומציצה בתמונות ובסגנונות השונים של ההגדות. כך מאז שאני זוכרת את עצמי – התמונות היו משהו שעניין אותי יותר מכל דיון מפולפל, וזכיתי לגדול בקרב נשים ואנשים שידעו ללמוד ואהבו לספר ביציאת מצרים. כן, גם הנשים. אותן נשים עצמן שטיפסו, מרקו, צחצחו והתעטשו מאבק – הן גם אלה שקראו בהגדה והוסיפו מפירושיהן המלומדים. רק כשבגרתי הבנתי שזה לא ממש כך בכל מקום. בוודאי לא היה כך לפני ארבעים שנה.

בחרתי דווקא כך להתחיל ולהתייחס לחג הזה, ולא בגלל שזה הדבר הכי חשוב שאני יכולה לומר, אלא בגלל שעבודת הפרך הנשית היא משהו שבעיני לא נכון להתעלם ממנו. כי זה קצת כמו להתעלם מעצמי. אני יודעת שהנשים שסביבי הורגלו לזה מאמותיהן ומן הסתם אפשר לגלגל את ההכנות הללו עוד ועוד לאחור. זה גם לא קשה כל כך, כי הודות להמצאת הספריות הדיגיטליות ניתן היום בלחיצת ENTER אחד להיכנס לכתבי יד – לעולמן המופלא של ההגדות המאוירות.

בהגדות הללו נמצא לא רק את איור ההגדה אלא הרבה מעבר לזה: את ההכנות לפסח, את הנשים שנמצאו ראויות לעטר את ההגדות בכל מיני הקשרים – לאו דווקא מהמחמאים שבהם.

בהגדות מתוארות ההכנות אליהן מגויס כל הבית – גם גברים מנקים, מבערים, שוחטים ומתכוננים לחג הזה. ובכל זאת, נדמה לי שזה לא תהיה השערה פרועה מדי לשער, כי הנשים הן, שלא דרשו בהלכות הפסח שלושים יום ופעמים רבות לא למדו בכלל, היו אלה שנשאו בעיקר ההכנות לחג – הן וכל צבא המשרתות והמשרתים שגויסו למלאכה.

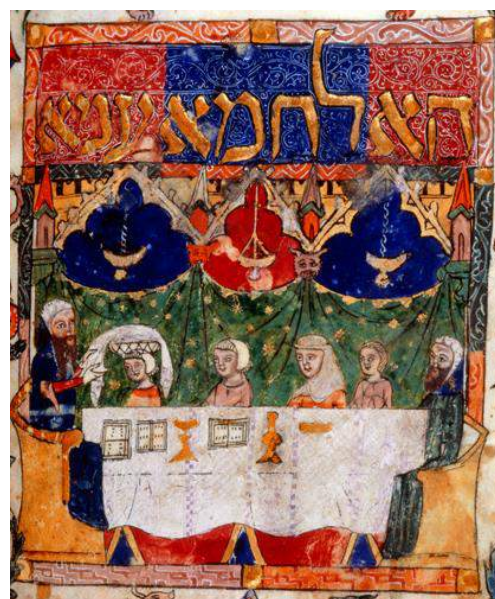
הכנות לפסח, הגדת הזהב, ספרד 1320 בקרוב, אוסף הספרייה הבריטית

ימין - הכנות לפסח: אפיית מצות, ביעור חמץ. שמאל – הסבה לליל הסדר, הגדת ספר המכלול של רוטשילד, איטליה המאה ה-15, אוסף מוזיאון ישראל.

הכנת קרבן הפסח – שחיטה וצלייה, הגדה, כתיבה- מתתיה שפניולו, איטליה 1583, אוסף הספרייה הלאומית הצרפתית

ליל הסדר ומנהג סיבוב הקערה מעל ראשי המסובים, הגדת ברצלונה, ספרד 1340, אוסף הספרייה הבריטית.

אחד הדברים המאלפים באירי ההגדות הוא, ההתייחסות לסיפור הגדול של יציאת מצרים, באופן מפורט הרבה מזה המתואר במילים; כך אפשר לשתף את הילדים באופן מוחשי, וכן את כל אלה שהצירים מדברים אל ליבם – בעצם – את כל המשתתפים...

בציורים הללו נוכל לפגוש את הנשים שהביאו את הגאולה: שרה מופיעה, וכן המיילדות ובעיקר מרים המצפינה את משה התינוק ואת אשת החסד הגדולה – בת פרעה. נפגוש גם נשים שיוצאות ממצרים – מי חלם על העלמת נשים אי אז בימי הביניים המאוחרים ותחילת העת החדשה...?

שרה ואברהם – אירוח שלושת המלאכים, הגדת קופנהאגן, אברבנאל, יצחק בן יהודה ואורי פייבש בן יצחק אייזק סגל, אלטונה המבורג, 1739. אוסף הספרייה המלכותית הדנית, קופנהאגן דנמרק.

קבלת התורה, הגדה, כתיבה- מתתיה שפניולו, איטליה 1583, אוסף הספרייה הלאומית הצרפתית

בת פרעה ונערותיה עם משה בתיבה, ברקע מימין – מרים [לבושה באדום] המצפינה את משה ונזעקת למראה בת פרעה. הגדת נתן בן שמעון ממזריץ, 1730, אוסף ברז'ינסקי, ציריך שווייץ.

באיורי ההגדה נוכל למצוא נשים שאוכלות מצה, שישובות לשולחן הסדר ברווחה ונחת [משהו שמרמז על השכבה האליטיסטית שיכלה להרשות לעצמה הגדה מאוירת בכתב יד] וכן תמונה פחות נעימה – גבר המצביעה על רעייתו כשמגיעים לרגע בו מצביעים על המרור – "מרור זה..." אני משערת שכשהאשה עיקמה את האף אמרו לה שהיא סתם ממורמרת וזו רק בדיחה ולמה אין לה חוש הומור... לצד זאת יש כאלה שבחרו בתיאור הרבה יותר נטראלי של המרור.

"מרור זה" – האיש מצביע על אשתו כשהוא אוחז במרור, הגדת וושינגטון, יואל בן שמעון, אשכנז המאה ה-15, אוסף ספריית הקונגרס ארה"ב

"מרור זה", האיש מצביע על אשתו, הגדת סרייבו, ברצלונה 1350, אוסף המוזיאון הלאומי של בוסניה הרצגובינה

מאז הומצא הדפוס ונשים החלו לכתוב פירושים להגדה ולאיייר הגדות. בתוך ההכנות לחג אני מאחלת לכולנו שנזכה להכנות של שמחה ופרופורציות, ושנקדיש זמן למחשבה לא רק מה כתוב בהגדה אלא גם מה מצוייר בה, כי בין הילדות והילדים שיסבו אתנו יש ודאי כאלה שזו הדרך שלהם לחוש שהנה גם הם יוצאות ויוצאים ממצרים, ממש כמו בני ישראל לדורותיהם, המצוירים בהגדות.

"הא לאחמא עניא", איש ואשה אוכלים מצה, הגדה, אשכנז, באיין, המאה ה-15, אוסף ספריית בוואריה BSB, גרמניה.

קדש

תפילה לפני ארבע הכוסות כנגד האמהות (כוס ראשונה) ד"ר יעל לוי

הַנִּי מוֹכֵן/וֹה וּמוֹמֵן/וֹה לְקִיּוֹת מִצִּוּוֹת כּוֹס רֵאשׁוֹנָה מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת, כּוֹס הַקִּידוּשׁ, וְהִיא כְּנֻדָּה שְׂרָה אִמִּנוּ עֲבָלִיל פֶּסֶחַ כֶּרֶת ה' עִם אֲבֵרָהּ וְשְׂרָה אֶת בְּרִית בֵּין הַבָּתָּרִים וּבִזְכוּתָם דִּילֵג אֶת הַקֶּץ.

באמירה לפני שתיית הכוס הראשונה המוסבת על שרה אמנו הוכנסו שני מוטיבים רעיוניים נוספים מעבר למוזכר אצל השל"ה, ושניהם כוללים אזכור של אברהם אבינו. אחד המוטיבים המוזכרים הוא ברית בין הבתרים, שלפי הנאמר בספרות התנאים נכרתה עם אברהם בליל ט"ו בניסן (מכילתא דרבי ישמעאל, בא, מסכת דפסחא, פרשה יד, עמ' 51). על פי פשט לשון הכתוב האומר: "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר" (בראשית טו, יח), הברית כוונה לאברהם בלבד. אולם לפי הנזכר ב"מדרש שכל טוב" (בראשית שם, עמ' 5) אף שרה נכללה בברית זו: "'לאמר'. להבטיח גם את שרה".

לקראת סיום נוסח התפילה כללנו את הרעיון לפיו הקב"ה קיצר את משך שהותם של ישראל במצרים בזכותם של אברהם ושרה, והם שהו שם מניין רד"ו שנים בלבד. בקובץ המדרשי "פרקי רבי אלעזר" (מהדורת היגר, חורב, י, פרק שבעה וארבעים, עמ' 237) מוסב רעיון זה על שלושת האבות וארבע האימהות, ונאמר שהקב"ה הקדים את הגאולה ודילג את "הקץ בזכות אבות שלשה שהם עמודי עולם ובזכות אמהות שהם גבעות עולם, ועליהם הכתוב אומ' 'קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות'" (שיר השירים ב, ח). אולם המוטיב לפיו הקב"ה הפחית ממשך שהותם של ישראל בזכותם של אברהם ושרה מוזכר ב"מדרש אגדה": "'וה' פקד את שרה' (בראשית כא, א). בשעה שנתבשרה שרה שיהיה לה יצחק, היתה שרה מתפללת לפני המקום ב"ה הואיל ונתת לי זרע מדוע שיהא שעבוד גדול כזה, אמר לה הקב"ה אני אגרע מן המנין כנגד שנים שלך, וכנגד שנים של אברהם שהם ק"ץ, ולפיכך לא ישתעבדו ישראל במצרים כי אם ר"י שנה, וזהו שאמר הכתוב 'וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר'" (מדרש אגדה, בראשית כא, א, עמ' 47–48).

המאמר השלם **תפילות לפני ארבע הכוסות – כנגד האימהות** פורסם לראשונה באתר כיפה, י"ג בניסן התשע"ה, 2 באפריל 2015.

<http://www.kipa.co.il/jew/holidays/passover/62065.html>

Kulanu Misubin? Are women obligated to recline at the Pesach Seder?

Sharona Margolin Halickman

According to the Mishna Brurah, women are obligated in observing all of the mitzvot of the Passover Seder such as drinking the four cups of wine, reading the Haggada, eating matzah and eating maror(bitter herbs). The Gemara in Sotah 11b explains why women are obligated in these mitzvot even though they are time-related. The women were the ones who took an active role in the redemption of the Jewish people from Egypt. The women continued to have vision that the redemption would occur and continued to have children despite the reluctance of their husbands. Miriam the prophetess insisted that her parents continue having children and the result was that her mother gave birth to Moshe. The midwives, Shifra and Pua continued saving the babies despite Pharaoh's decree to kill the newborns.

What about the custom of bringing a pillow to the table and reclining at the seder? Are women obligated in observing this custom? Are they even permitted?

According to the Gemara in Pesachim 108a, a woman who is with her husband is not obligated to recline, but if she is an important woman, she is obligated to recline. The Rama (16th century) who quotes the Mordechai (13th century) states "In our community all the women are important". According to the Vilna Gaon (18th century) "An important woman is wealthy enough that she doesn't need to busy herself with the needs of the household and the preparation of food." Does that mean that those of us who have just spent the last week cooking and cleaning should not recline?

According to Sylvia Barack Fishman, noted author in her book "A Breath of Life", "The vast majority of American Jewish women have levels of secular and Jewish education unthinkable in earlier periods of history. They occupy positions of importance and prestige in the professional and business worlds. They most certainly are free persons". Following this approach coupled with the approaches of the Mordechai and Rama, it makes sense that women should recline at the Passover Seder even if they were the ones doing many of the preparations. In fact if they did most of the preparations, they certainly should recline on the night where we talk about moving from slavery to freedom!

To all the women out there, take out your pillows, and follow the words of the Ma Nishtana: "kulanu misubin", WE ALL RECLINE!

כרפס

ורחץ

יחץ

קרן חדר טאוב

עוד לא התחלנו כבר שוברים...
חיפשנו את המצות הכי יפות הכי שלמות, בחרדת קודש הנחנו אותן אחת על אחת על אחת.
יחץ, לחצות את המצה, לחצות לחצי, אבל אין פה חצי, יש פה שליש ושני שליש...
את החלק הגדול מייחדים לאפיקומן ואת החלק הקטן משאירים.
כמה אפשר לכתוב על להשאיר את הכי טוב לסוף, כבר בהתחלה לסמן את המטרה, אנחנו מתחילים את המסע אל תוך המגיד
ובתחילתו כבר מסמנים שנגיע לצפון.
אנחנו בתחילת הדרך מכינות את עצמינו כבר לטוב, לעושר השמור לבעליו לטובתו בסוף הדרך.
אך עלינו להיזהר, לא לשמור יותר מידי לסוף, הרי הדרך לא פחות חשובה מהיעד.
אין כמו ליל הסדר כדי להדגיש בפנינו את החשיבות של סיפור, של החוויה, של ההגדה של הלמידה.
יחץ מסמן את הכאן והשם, היציאה לדרך, עם צידה לדרך ועם נקודת סיום.

מגיד

חנה תבור-כהן

חמוץ

הא לחמא עשירה
די מטביע בים סוף
די אכלנו, בארעא דישראל.
כל דכפין יציץ ויצפה
כל דיכפין ייתי ויפסח.
השתא הכא
לשנה הבאה בארעא דזהב.
השנה עבדי
לשנה הבאה
עבדי עבדין.

תפילה לפני ארבע הכוסות כנגד האמהות (כוס שניה) ד"ר יעל לוין

הַנִּי מוֹכֵן/ָה וּמוֹמֵן/ָה לְקִיּוֹם מַצּוֹת כּוֹס שְׁנִיָּה מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת, כּוֹס הַהִלָּלָה, וְהִיא כְּנֹגֶד רַבְּקָה אִמּוֹ שִׁיעָצָה לִיעֲקֹב בְּלִיל פֶּסַח לְהַחֲלִיף אֶת הַבְּרֻכּוֹת.

השל"ה מקשר את הכוס השנייה, שעליה קוראים את ההגדה, המתחילה בגנות והמסתיימת בשבח, לרבקה וליחסי הכוחות בין בניה. רב ושמואל נחלקו מהיכן מתחילה הגנות: "רב אמר מתחילה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו [ושמואל] אמר עבדים היינו" (פסחים קטז ע"א). ההשוואה שעורך השל"ה מוסבת על יעקב ועשו, והוא מעניק שני ביאורים בהתאם לשתי הדעות. בהתאם לביאור הראשון "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" מוסב על עשו, והשבח בסוף שבו נאמר "ועתה קרבנו המקום לעבודתו" - על יעקב. לפי ההסבר השני הגנות פותחת ב"עבדים היינו" ומתייחסת לכך ש"עשו הוא עבד לנצחיות רב יעבוד צעיר". ויעקב הוא 'ישראל כי שרית' וגומר.

עיקרו של נוסח התפילה המיועד להיאמר קודם שתיית הכוס השנייה, מוסב על רבקה אמנו בזיקה למאורע שהתרחש בליל פסח עצמו, יוזמתה של רבקה להחלפת הברכות. לפי התיאור המקראי, רבקה שמעה את דברי יצחק והשיאה ליעקב עצה להחליף את הברכות. יצחק אמר לעשו: "צֹדֶה לִי צִיד. וְעֵשָׂה לִי מִטַּעֲמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי וְהָבִיָּאָה לִי וְאֶכְלָה", ואילו רבקה חזרה על הוראותיו, והוסיפה הנחיות מפורשות יותר והורתה ליעקב לקחת שני גדיי עיזים טובים, ומהם תכין את המטעמים שיגיש לאביו. לפי הנאמר ב"פרקי רבי אליעזר" (מהדורת היגר, חורב, י', פרק שלשים ואחד, עמ' 197–198), בהגיע ליל יום טוב של פסח קרא יצחק לעשו בכורו ואמר לו: "בני הלילה הזה העליונים אומרים שירה, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, היום הזה ברכת טללים, עשה לי מטעמים, עד שאני חי אברככה". מילותיה של רבקה ליעקב כפי שמובאות במדרש מגלות דמיון רב לדברי יצחק עצמו: "בני הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים, הלילה הזה העליונים אומרים שירה, עשה מטעמים לאביך ויאכל עד שהוא בעודו חי יברכך"

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? דריה טשיל

שבכל ליל סדר, בכל שנה ושנה, אנו שואלים "מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?" הלילה הזה אני שואלת: במה ישתנה הלילה הזה בשנה הבאה?

בלילה הזה בשנה הבאה כל אדם באשר הוא יוכל לקיים את אמונתו בדרכו שלו או שלה. בלילה הזה בשנה הבאה שלהבת התקווה לשלום הנכסף תבער בליבנו בעוצמה רבה. בלילה הזה בשנה הבאה לא נאלץ לעסוק בפרשיות הטרדות בצבא, בשלטון ובמשטרה. בלילה הזה בשנה הבאה למשרד הרווחה תהיה קצת פחות עבודה. בלילה הזה בשנה הבאה נגלה שלא הצטרפו משפחות נוספות למניין המשפחות השכולות. בלילה הזה בשנה הבאה ירדו מחירי המילקי, הקוטג', הדלק והעגבניות. בלילה הזה בשנה הבאה מסדרונות בתי החולים יהיו ריקים. בלילה הזה בשנה הבאה נאט את קצב הכחדת החיות והמסת הקרחונים. בלילה הזה בשנה הבאה נזכר ברגעי השמחה והצחוק של השנה שחלפה. בלילה הזה בשנה הבאה נדע שהייתה זו שנה של הקשבה, הבנה וקבלה. בלילה הזה בשנה הבאה נפתח לרעיונות, דעות ואנשים חדשים. בלילה הזה בשנה הבאה נבין שכל חלום שנרצה להגשים תלוי בנו ולא רק באחרים. בלילה הזה בשנה הבאה...

טאובה חמיטובסקי

כולנו חשובות – מה לומדות מהראשונים?

ב-"מה נשתנה" אנחנו אומרים בין השאר "הלילה הזה כולנו מסובין". אבל האם באמת "כולנו" מסובין? מה עם הנשים- האם גם הן "מסובות" כדרכם של בני חורין ולא של עבדים? התשובה הטבעית היא: בוודאי, וכי איך אפשר שלא? כולנו יצאנו ממצרים, כולנו הפכנו להיות בני ובנות חורין וכולנו זכאים וזכאיות לחוש בליל הסדר את תחושת החירות.

אלא שכידוע, התלמוד הבבלי הבחין בין אישה רגילה שאינה חייבת בהסבה בליל הפסח ובין אישה "חשובה" שחייבת בהסבה כמו הגבר. סביב ההבחנה הזאת צמחה ספרות פרשנית הלכתית ורעיונית רחבה שניסתה להסביר מדוע מלכתחילה אישה אינה חייבת בהסבה ומהי בדיוק הקטגוריה של "אישה חשובה". אני לא רוצה לעסוק כאן בהסברים השונים שניתנו אצל קדמונינו- חלקם ואפילו רובם נראים לי אפולוגטיים ולא משכנעים או מתאימים לרוח הזמן שלהם ולא שלנו. מה שכן תפס את עיניי הייתה הקביעה של כמה מחכמי אשכנז כפי שהובאו דבריהם אצל הרמ"א בשולחן ערוך: "דכולהו נשים דידן חשובות נינהו וצריכות הסיבה". ובכן, ההבחנה בין אישה "רגילה" לאישה "חשובה" שמקורה בימי התלמוד לא הייתה תקפה לדעת כמה מחכמי אשכנז שקבעו באופן גורף שכל הנשים בתקופתם הם נשים "חשובות". ברור אפוא שחל שינוי גדול במעמד הנשים בימי הביניים וכמה מחכמי התקופה תרגמו את השינוי הזה לקביעה הלכתית עקרונית המשנה את החיוב ההלכתי של האישה ומשווה אותה, לפחות לעניין הזה, לזה של הגבר.

אני מניחה שזה לא היה תהליך חלק ושלא כל החכמים הסכימו לשנות את הסטטוס ההלכתי של הנשים על אף שהן כבר היו נשים "חשובות" בעיני עצמן. אני לא בטוחה שהחכמים הפגינו כאן עמדה פמיניסטית מובהקת ומתוכננת כמו שלא הייתה להם ברירה אלא להפנים את השינוי שחל במעמדם של הנשים בלי יכולת להתעלם ממנו. אין לי ספק שהנשים של אותה תקופה, גם בלי תנועת נשים וגם בלי אג'נדה פמיניסטית במובן המודרני של המילה, לא היו מוכנות לוותר על זכויותיהן ועל "חשיבותן" בהירארכיה החברתית. הן ראו את עצמן כנשים "חשובות" ומתוך כך, גם החכמים לא היו יכולים להתעלם מהתודעה הנשית שכבר אינה כפופה למרות בעלה ורואה את עצמה גם היא כבת חורין, לפחות בליל הסדר.

הינה המשימה שלנו : לשכנע קודם כל את הנשים הדתיות שהן "נשים חשובות", שכבר אין מקום להבחנה בין אישה "רגילה" לאישה "חשובה" ושבעצם אישה בעצם הגדרתה היא "חשובה" ושלא מדובר על תופעה חריגה שצריך לכתות אותה בשם "אישה חשובה". כאשר תודעת החשיבות העצמית שלנו תהיה ברורה, זאת החירות האמיתית של בן החורין- תחושת החירות והחשיבות העצמית. זאת החירות של הנשים החשובות שכבר אין קבוצה או מיעוט אלא ההגדרה העצמית הנשית הטבעית שאינה זקוקה להגנה פטרונית ולהגדרות מלאכותיות משפילות. הלילה הזה כולנו מסובות.

חן ארצי-סרור

הלילה הזה כולו סיפור.

הלילה הזה כולו סיפור. סיפור לידתו של עם שקשור בגורלם של אותם תינוקות רכים שביקש פרעה להשמיד, ובכל זאת "וַיִּרְבּוּ הָעָם וַיַּעֲצֻמוּ מְאֹד", וגאולת העבדים שהופכים לעם קשורה בקשר אמיץ עם פריה ורביה – נשים היולדות בסתר ומיילדות שעוברות על החוק ומחיות את הוולדים. ואפשר לדמיין את שני העולמות הללו מתרחשים במקביל במצרים הזו, של אז.

כלפי חוץ, מצד אחד – קלגסים המענים את העבדים בעבודת פרך, משה ואהרן במשא ומתן קשוח מול העריץ, מכות ודם ואש ותמרות עשן. ובמקביל, בעולם משלהן, נסתר, היולדות העבריות. מרים, העומדת מול אביה בעוז וכועסת עליו שהורה לגברים לפרוש מנשותיהם בשביל שלא יומתו תינוקות בטיעון המצויין: "פרעה גזר על הזכרים, ואתה גזרת גם על הנקבות?!", שפרה ופועה – המיילדות שזהותן לא ידועה והפוסקים לא יודעים האם הן היו נשים עבריות או שמא מצריות שבחרו לילדת את בנות ישראל למרות האיסור החמור כיוון שמיילדת לעולם לא תבגוד ביעודה – הבאת חיים לעולם. והקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו, בתפקיד הדולה, תומכת הלידה, כפי שמתאר המדרש במסכת סוטה. במדרש מתואר כיצד האל בכבודו ובעצמו סועד את היולדות תחת עץ התפוח, משפר את הוולדים, מניקם בדבש ומגייס את הטבע כולו להגן על האם הטריה והרך הנולד, הצומח כמו עשב – בטבעיות כמעט אגבית.

איך אל מול העריצות הבלתי נסבלת, והסבל, והמנהיגים שמגויסים למשחקי כח ומשא ומתן, והניסים העצומים שנדרשים לפדות עבדים ממשעבדם, ניצב סיפור אלטרנטיבי לגמרי ואישי לחלוטין. של אמהות, של מילדות, של תינוקות ושל האל בכבודו ובעצמו. לא השייכות ולא המעמד ולא התרבות משנים בסיפור האלטרנטיבי הזה, אלא רק הטבע והכח האדיר מכל – כח החיים. כח שבחורות לתחזק הגיבורות הנשיות, העבריות והמצריות, יחד עם בורא עולם שבסיפורנו אנו, בתפקידו הבלתי נשכח כתומכת לידה, בהחלט ניתן לראות בו את השכינה. או במילים פשוטות יותר, לקרא לו: אלוהימה. אלואמא.

הלילה הזה כולו סיפור. סיפור לידה. ובלידה, בהכרח, יש חמלה גדולה וכח עצום ויכולת להתעלות על פערים בלתי נתפסים. ברוכים הבאים לעולם, עם ישראל. ברוכות תהיו, שפרה ופועה.

שולמית מנצורה

כל אותו הלילה

"מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסובין בבני-ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה"...

כך אנחנו אומרים בכל שנה בלילה הגדול של מספרי הסיפור היהודי.
מעשה זה בחכמים מספר לנו על חכמתם של מי שהבינו שעל מנת ללמוד צריך לשבת מסובין.
הסבו בהסבה והסבו במעגל.

סביב "שולחן המטבח" התנאי בבני ברק כולם היו חברים לסיפור הגדול,
כך החלו לספר **כל אותו הלילה**.

אל החכמים המסובין מגיעים תלמידיהם עם שחר (היכן הם היו כל אותה עת?)
ומזכירים להם שיש עת סיפור ויש עת עבודה:

"עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית".

מהו זמן זה? יש אומרים משיבחין בין תכלת ללבן או בין זאב לכלב...

"ואחרים אומרים: משיראה את חברו רחוק ד' אמות ויכירו. אמר רב הונא: הלכה כאחרים" (ברכות, ט ע"ב)
ואולי הלכה כאחרים לא רק כדי ללמדנו שיטה מדויקת לקביעת זמן קריאת שמע של שחרית?
אולי גם...

כדי ללמדנו שקריאת שמע מתקבלת רק משעה שהמתפלל רואה אדם ומכיר בו חבר ממרחק ד' אמות?
אמור מעתה:

בשעה שרואה אדם **כל דכפין** משני מטר (ד' אמות) קל וחומר יראה אותו ממטר!

ונאמר לפנינו שירה חדשה:

בלילה הגדול של מספרי הסיפור היהודי נאכל בהסבה **לחמא עניא**,
הבן החכם והתם גם...

כך סיפר משה לפרעה את הסיפור: **"בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו" (שמות ט י).**
זוהי גם שירה עתיקה...

רוני שפירא-חיסדאי

אשתו של ר' אלעזר בן עזריה

הוא עומד בפני תפקיד חדש, מינוי חדש, מבקש את עצתי. ואני, מצד אחד כולי נרגשת. אלו חכמים שהתדפקו על דלתו, זוהי ראשות הסנהדרין אותה הם מציעים לו.

הוא יכול היה להגיד ישר "כן, בשמחה" אבל הוא מבין שזה לא כל כך פשוט, הוא מבקש כמה דקות להתייעץ.

הנסיבות דוקרות לשנינו את הלב. מחלוקת ארוכה ונוקבת בין רבן גמליאל לרבי יהושע. מחלוקת שיש בה הלכה ויש בה גם ניסוח של כללי פסיקה.

המחלוקת הזו, כך הכריעו חכמים, עברה את הגבול. הבושה של רבי יהושע זועקת. אמנם "לא בשמים היא" אבל בכל זאת "יהי כבוד האדם חביב עליך כשלך".

מה את אומרת? שואל אותי אישי. "נראה לי שלא תאריך ימים בתפקיד" אני אומרת. "המינוי שלך הוא סנקציה בשביל רבן גמליאל. במוקדם או במאוחר, רבן גמליאל יתנצל בפני רבי יהושע ויחזור למקומו. מה יהיה אתך אז? האם תוכל לחזור למקום פשוט של תלמיד?"

שתיקה. הוא חושב על זה. "מוטב לאדם להשתמש יום אחד בכוס יקרה, אף על פי שמחר תשבר" הוא אומר.

אני, שכבר מכירה את הלך המחשבה שלו, משלימה לעצמי בראש את הנמשל. הוא אומר לי, במילים אחרות: "אני מעדיף להיות בתפקיד הזה, אפילו לזמן קצר. ברור לי שזו תהיה התמודדות, לחזור למקום של תלמיד פשוט. אבל אני מעדיף להיות שם, אפילו לזמן קצר".

מההיכרות שלי אתו, אני יודעת שגם בפרק זמן קצר, הוא יוכל לחולל שינויים. מאז שאנחנו יחד, הוא מדבר אתי על התסכול שלו משומר הסף של בית המדרש. "יש הלכות משמעותיות שלא נכתבו בשל הסלקציה של רבן גמליאל" הוא אומר. ואני יודעת שגם אם הוא יכהן בתפקיד למשך יום אחד, ההלכות הללו יוכלו להיכתב.

"אז תשיב בחיוב" אני אומרת. ומביטה באיש הזה שלי, בעוד רגע נשיא הסנהדרין. "אני אתך".

כשאני נוגעת בפניו ומלטפת אותו. פניו הם פני נער צעיר, נער בן 16. אני מנסה לדמיין אותו עומד מול מאות תלמידי החכמים. האם הם יקבלו את מרותו?

אני נושאת בליבי תפילה. שמשהו ישתנה, שמשהו יקרה. שהוא יצליח לשדר את הבגרות והסמכות שנדרשת עבורו כראש הסנהדרין.

יום למחרת, אני מגלה שתפילתו נענתה. פסים לבנים נשזרים בשערו. הוא עדיין הנער בין ה 16, אך הוא נראה כבן שבעים שנה.

מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים

הרד"ר תמר מאיר

המצווה המרכזית של ליל הסדר היא לספר ביציאת מצרים. דווקא דרך סיפור, על כל המשתמע ממהותו ואופיו של סיפור, ולא דרך זכירה, כמו בכל השנה.

בין שלל הדרשות על יציאת מצרים שבהגדה של פסח, ניתן למצוא גם סיפור אחד על החכמים היושבים ומסובים בבני-ברק. סיפור קצר זה הוא אחד מן הקטעים הפותחים של הגדה של פסח, ולא תמיד אנו עוצרים להתבונן בו כסיפור.

אני רוצה להתייחס לשאלה מעניינת אחת העולה ממנו:

מן הסיפור משתמע שהתלמידים לא יושבים בליל הסדר עם רבותיהם. החכמים מסובים בבני ברק, והתלמידים באים (כנראה ממקום אחר) ואומרים להם שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

מדוע הם לא יושבים איתם?

אני רוצה להתמקד בהיבט החינוכי של הסיפור.

הסיפור הזה מופיע בהגדה של פסח מיד לאחר האמירה ש: "אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים"

הסיפור של חמשת החכמים הגדולים בא להוכיח שאמנם כך. לא רק שמצווה עליהם לספר ביציאת מצרים, הם מספרים ביציאת מצרים בהתלהבות רבה, ויש להם עוד מה לספר ולחדש ולדון בו עד הבוקר. יש דברים שהחכמים דנים בהם שתלמידיהם לא יוכלו להבין. ובכל זאת – התלמידים בסביבה. התלמידים יודעים שרבותיהם שם, לומדים ומחדשים.

התלמידים באים ואומרים להם שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית – שבו מזכירים ביציאת מצרים, ובתגובה לכך אומר ר' אלעזר בן עזריה שהתחדש לו מדברי בן זומא שיש להזכיר יציאת מצרים גם בלילות - בקריאת שמע של ערבית, ולא רק של שחרית.

התלמידים אולי לא מסובים עם רבותיהם, או שמא – היו מסובים עימם בתחילתו של הסדר, אך פרשו בשלב מסוים. רבותיהם המשיכו משם והפליגו בדברים המתאימים לחבורת גדולים זו.

לא אנחנו ולא התלמידים יודעים מה נאמר שם. דבר אחד אנחנו יודעים: סיפור יציאת מצרים נוגע בכל אחד ואחת. סיפור יציאת מצרים מאפשר לנו בכל שנה מחדש לגלות בו רבדים ועומקים נסתרים. גם אותם חכמים עצומים שנתכנסו יחדיו בבני ברק ממשיכים ללמוד אותו. מצוות 'והגדת לבנך' אינה רק לילדים. המצווה לספר ביציאת מצרים מוטלת על כולנו. כאשר התלמיד/ה או הבן והבת יודעים שגם הרב/ההורה ממשיך להתחדש, ללמוד, לספר את הסיפור, ממשיך לגלות בו פנים חדשים דווקא מתוך ניסיון העשיר, והידע הרב שלו – הרי שגם הוא יודע שסיפור יציאת מצרים לא תם. בכל דור ודור חייב אדם להמשיך ולספר. דבריו של ר' אלעזר בן עזריה משמשים דוגמה מופתית להתחדשות הלמידה שבכל גיל ובכל שלב בחיים:

"הרי אני כֶּבֶן שֶׁבָּעִים שָׁנָה,

וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילֹת

עַד שֶׁדָּרְשָׁה בֶּן זֹמָא..."

יהי רצון שנזכה להתחדש תמיד בלימוד ובסיפור, שנזכה להבין שמחובתנו לשמש דוגמה אישית תמידית ללמידה, ומתוך כך נבוא לספר וללמד לדור הבא.

חג וסיפור שמח לכולנו!

אפקט הפרפר של סרבניות הפקודה הראשונות בהיסטוריה שלומית גולדין הלוי

בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים. ואף על פי כן, לא תמצאו בהגדת פסח נשים. היעדרותן בולטת בנקודות רבות בהגדה. אין כל אזכור לגבורתן של הנשים בימי השעבוד, כתוב במפורש 'והגדת לבנך', כנגד ארבעה בנים דיברה התורה ועוד.

גם בליל הסדר המפורסם בבני ברק דאז (מקום המזוהה כצומת מסובים) יושבים רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון, אך הכין נשותיהם ובנותיהם? הן בוודאי היו שם. אולי במטבח, אולי מאחורי הפרגוד, אך ככל הנראה הן היו באותו סדר. אך בהגדה אין להן כל זכר.

הרמז היחיד לחלקן החשוב של נשים ביציאת מצרים מופיע במשפט הבא בהגדה: "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור הכל". הגדת ליל הסדר שואלת אך לא משיבה כיצד בני ישראל המשיכו לגדול ולצמוח אם פרעה גזר מיתה על תינוקות ממין זכר?

תשובה לכך ניתן למצוא בספר שמות: "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִילֵדֹת הָעִבְרִית, אֲשֶׁר שֵׁם הָאִתָּה שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה. וַיֹּאמֶר: בְּיֶלְדֶּךָ אֶת הָעִבְרִית וְרֵאִיתָ עַל הָאֲבָנִים, אִם בֶּן הוּא וְהַמֶּתֶן אֹתוֹ, וְאִם בַּת הִיא וְחָיָה. וְתִירָאִי הַמִּילֵדֹת אֶת הָאֲלֵקִים, וְלֹא עָשׂוּ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וְתַחֲיֶינָי אֶת הַיִּלְדִּים." (שמות פרק א' פסוקים ט"ו – י"ז)

שפרה, פועה ובתיה הן סרבניות הפקודה הראשונות בהיסטוריה.

שפרה ופועה נקראות אל פרעה ומקבלות ממנו פקודה להמית כל בן זכר שיוולד לעבריות. הן מסייעות לעבריות ללדת וכשפרעה שם לב שבני ישראל ממשיכים לפרות ולרבות הוא קורא לשפרה ופועה לשיחת נזיפה. המיילדות משקרות לו וטוענות כי העבריות יולדות עוד בטרם הגעתן ללידה.

בת פרעה יורדת לרחוץ ביאור כשלפתע היא מוצאת תיבה ובה תינוק "ותאמר מילדי העברים זה" (שמות ב' ו'). בתיה מבינה שמדובר בתינוק עברי. היא מכירה את פקודתו של אביה ולכן מסתירה את זהות התינוק מאביה ובוחרת באומץ רב לגדלו בביתה.

באותם ימים מעמד האישה היה כה נמוך עד כי ניתן לומר שלא היה כלל מעמד האישה. דווקא בשל כך גבורתן ואומץ ליבן של שפרה, פועה ובת פרעה להמרות את פקודת פרעה ראוי להערצה. הן פעלו בניגוד מוחלט להוראתו של המלך פרעה שהיה כאל ובחרו לעשות את המעשה האנושי והנכון למרות הסכנה הכרוכה בכך. אם פרעה היה מגלה את מעשיהן ודאי היה מוציא אותן להורג.

בזכותן נשות ישראל נגאלו ממצרים. בזכותן הפכו משבט של עבדים לעם. מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים ולספר בשבחן של אלו שבזכות אומץ ליבן ומעשיהן הנועזים יצאו מעבדות לחירות, מאוסף עבדים לעם.

חנוך לנער על פי דרכו

שרית קרקובר

כנגד ארבעה בנים דיברה התורה. אחד חכם, אחד רשע, אחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. מדוע הרגיש מחבר ההגדה צורך לתייג את הבנים? האמנם יש בן שהוא רשע ובן שהוא חכם?

אלא מאי? באה ההגדה ומלמדת אותנו: חנוך לנער על פי דרכו. לכל אחד יש את הדרך המיוחדת שלו. יש את הבן החכם, היודע כל, זה שיש לו תשובה לכל דבר. לעומתו יש את הבן שלא כל כך יודע, מתלבט, חושב. יש את הבת שצריכה יד חזקה ויש את הבת שצריכה דווקא את היד הרכה, את ההסברים ואת הפניות הנפשיות. עלינו ההורים מוטלת החובה ללמד את ילדינו ולחנכם - כל אחד בדרך המתאימה לו, גם אם לאחר היא אינה מתאימה וגם אם עלינו להיות יצירתיים יותר בחינוכם.

טלי פרקט

את פתח לו

שאלת השימוש בלשון נקבה במילה "את" בפסוק טעונה לדעת פרשנים שונים ביאור. אחד הניסיונות להסביר את השימוש במינוח הוא דרך הקבלה "לפרשת המתאוננים" בספר במדבר. שעה שבני ישראל התלוננו על התפריט החד-גווני של המן אומר משה: "ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג" (י"א ט"ו). רש"י הסביר את השימוש בלשון נקבה "את" כמבטא חולשה: "תש כוחו כנקבה".

הירושלמי במסכת פסחים (ל"ז ע"ו) עושה אף הוא שימוש בלשון נקבה בביאור החובה המרכזית של שולחן הסדר אל מול ארבעת הבנים. בהתייחסות אל "התם": "באף את לימדו הלכות הפסח". יש המסבירים את ההחלטה הלשונית של הירושלמי כרצון הכתוב לשמור על קוהרנטיות לשונית ביחס לשני הבנים האחרונים. עם זאת "אין המקרא יוצא מידי פשוטו", גם כאן. כלומר ללשון הכתוב בנקבה, יש מה ללמד אותנו מעבר לתיאור תשישותו של משה, או רצון לשמור על לכידות שפתית של הכתוב.

בעיני השימוש בלשון נקבה דווקא בציווי המרכזי של ליל הסדר, "והרחבתו" על ידי הירושלמי לבן נוסף, אינה מקרית כלל ועיקר. אלא טמון בה לקח מרכזי וחשוב על מקומן של האימהות בתפקיד "ההגדה", וחלקה המרכזי והקריטי של האם, בהעברת המסר אל בני הדור הבא. בירושלמי נוצרת למעשה חלוקה סימטרית, בין החכם והרשע, שם מובעת הפניה בלשון זכר כלפי הדמות המטפלת, ואילו בתם ושאינו יודע לשאול, בנקבה. נראה כי תפקיד "ההגדה" ביחוד זו המורכבת, המצריכה כושר הסבר והעברה מורכבים יותר כלפי התם "ושאינו יודע לשאול" נדרשת "את", ולמעשה מובעת תביעה מהדמות המגידה לאמץ פרקטיות המשויות "לנשי" בהעברת המסרים אל אותם ילדים מתקשים.

ניתן לקשר חלוקה זו, אף לדברי משה והשימוש שעושה "אדון הנביאים" בלשון נקבה. משה מביע בפסוק תסכול מחוסר יכולתו לספק את צרכי העם, אך על אילו צרכים הוא מדבר? צרכי ילדים באימם. דווקא השימוש בלשון נקבה עשוי לבטא בקשה לנכס לעצמו את עוצמת האם כמזינה ונושאת בנטל ילדיה. אפשר לראות זאת ממילות הכתוב של משה עצמו: "האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי יילדתיה וכי תאמר שאהו בחיקך כאשר יישא האומן את היונק... מאין לי בשר לתת לכל העם הזה?" (י"א, י"ב). משה רואה את תפקיד ההנהגה כתפקיד האימהי קלאסי ומבטא את הקושי שלו לעמוד במשא זה- משא האם.

ובחזרה לזמנינו, אי אפשר להתעלם מכך, שבסוף המאה ה-19, ראשית המאה ה-20. היהדות עזבה בהדרגתיות את "תורת אמך" (משלי, א', ה') את העברה בן דורית האנושית, לטובת סמכות הספר והטקסט. קדמו למהלך זה סיבות היסטוריות של תהליכי חילון מודרנה והגירה, לצד אסונות וטרגדיות במרכזן השואה. אך "ליל הסדר", והקריאה הכפולה "את", יש בה כדי להשיב "עטרה ליושנה". להחזיר את תורת האם, ואת מקומה כמעצבת וכנושאת לפיד העברה הבין דורית חזרה כבראשונה.

יתרה מכך, יש פה בעיני קריאה לשוב ולכנס את שאבד. לא רק בתפקיד "ההגדה" והעברת ערכי היהדות אל הדור הבא, אלא אם נסמך על הקבלה לדברי משה רבינו, אף בתפקיד ההנהגה. הנהגה המבטאת אתיקה של דאגה, של חיק חם ואוהב, וכל זה טמון "באת".

צא ולמד חירות מבת פרעה

שירה בן ששון-פורסטנברג

לפני כשלוש שנים הלך לעולמו מנהיג חשוב ומתקן עולם, נלסון מנדלה. מנדלה פעל כל ימיו למען שיוון וחירות של בני עמו, וכנגד עוולות האפרטהייד באפריקה.

מצאתי השראה רבה במילותיו: "להיות חופשי אין פירושו רק להצליח להשתחרר מכבליך, אלא גם לחיות בדרך המכבדת ופועלת למען חירותם של אחרים".

בת פרעה נהגה כבת חורין, והבטיחה את חייו וחירותו של משה, שהפכו לחייהם וחירותם של המון עם.

המדרש בשמות רבה משבח את פעולתה:

"ותקרא שמו משה: מכאן אתה למד שכך של גומלי חסדים. אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה, לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה. ואף הקדוש ברוך הוא לא קראהו בשם אחר" (שמות רבה א' כ"ו).

זכיתי אני לגדול במשפחה שצמחה משתי נשים שחירותן ניתנה להן על ידי חסידי אומות עולם גומלי חסדים. אולגה ומיקולאי מידנסקי הלינו את סבתא שלי, דז'וניה בן ששון לבית אולסקר, בלילה אחד בביתם בחשכת אירופה, והבריחו אותה למחרת- הם הבטיחו את חייו וחירותו.

שנים לא רבות קודם לכן, עמד אבו שאקר בדלת ביתו בחברון, נפצע מידי הפורעים והציל את חייה של סבתי, רבקה בורג לבית סלונים ובני משפחתה- הוא הבטיח את חייו וחירותו.

נראה שבכל דור ודור במקומות רבים בעולם, ההסטוריה מזמנת פתח לנשים ולאנשים לנהוג בחירות אמיתית. לפעול למען החירות של עצמם תוך כדי הבטחת חירותם של אחרים.

גם בת פרעה ידעה היטב את מצוות אביה, ואת משה היא לא הצילה בטעות: "ותאמר מילדי העברים זה".

נחמה ליבוביץ, שהיתה מורתה של סבתא רבקה ושכנתה וחברתה של סבתא ג'וני כותבת בספרה בפירושה לפרשת שמות:

"...ויושם לב לכך, שבכל ארבעת המקומות אשר בהם הנכרי ישובח, על כי יש בלבו יראת אלוהים או יגונה על כי איננה בו, בכל אותם מקומות "יראת אלהים" מתבטאת בהתנהגות אל בן עם אחר, אל בן המיעוט.

כי היחס אל הזר, אל חסר הכוח ונטול החסות, הוא אבן הבוחן - אם יש יראת אלוהים בלב או אין... יש לתת את הדעת על כך שהתורה מראה לנו בתוך ים של רשע ועריצות... כיצד יכול הפרט לעמוד נגד הרשעות, להתקומם לפקודה, לא לציית לה, ולא לגולל מעל עצמו את אשמת הרצח באמרו: קבלתי פקודה מאת מלכי.

ואין צדיקות או רשעות תוצאה של השתייכות לאומית או גזעית"

אני בוחרת ללמוד מניסיון חייהן של שתי הסבתות שלי, להאמין באנשים כמו אולגה ומיקולאי, כמו אבו ואום שאקר, כמו בת פרעה. שעשו את הבחירה הנכונה לחירות. בזכותם אני כאן היום. בזכות אנשים כאלה, ועל רקע מגע אישי ששובר חומות - יש סיכוי לחיים, ואפילו חיים משותפים.

The Righteous Women at the Seder

Karen Miller Jackson

בַּמִּתִּי מַעֲט. כָּמָה שְׁנָאֲמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיִם, וְעַתָּה שָׁמָּה ה' אֱלֹהֵינוּ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב.
וְיֵהִי שֵׁם לְגוֹי. מִלְּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם. גְּדוֹל עֲצוֹם - כָּמָה שְׁנָאֲמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאד מְאֹד, וַתִּמְלֹא הָאָרֶץ אֹתָם.
וְרֹב. כָּמָה שְׁנָאֲמַר: רִבְבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נִתְתִּירָה, וַתִּרְבֵּי וַתִּגְדֹּל וַתִּבְאֵי בַעֲדֵי עֲדִיִּים, שְׂדִים נִלְנוּ וַיִּשְׁעֲרָה צֶמַח, וְאֵת עֵרֹם וְעִרְיָה. וְאֶעֱבֹר עָלֶיהָ וְאֶרְאֶה מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיהָ, וְאָמַר לָהּ בְּדַמֶּיהָ חַיִּי, וְאָמַר לָהּ בְּדַמֶּיהָ חַיִּי

This short excerpt from the maggid section of the haggadah is replete with imagery of the role women played in the redemption from Egypt. While it is true that no women are mentioned explicitly here, it is also true that very few of the male leaders of the Exodus story are mentioned by name in the Pesach haggadah. The haggadah is written in a way which pushes us to dig deep on seder night and search for ways to connect and reconnect again with our *yetziat mitzrayim* story. As it states in the Shulchan Aruch, "women are also obligated in all of the mitzvot of that [seder] night," the Gemara explains because they too were a part of the Pesach miracle. Rashi explains women's part in the miracle as the righteous women in whose merit *bnei yisrael* were redeemed from Egypt. Let's explore just two words in the haggadah and see how through the midrashim on these words we become acquainted with two of the righteous women in the Exodus story:

בַּמִּתִּי מַעֲט. כָּמָה שְׁנָאֲמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיִם, וְעַתָּה שָׁמָּה ה' אֱלֹהֵינוּ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב.

"Shivim nefesh" Biblical interpreters ponder how the Torah adds up in the count of the 70 souls who came down to Egypt at the end of sefer Bereshit. The Torah adds up to 66 and then leaves vague who the last four souls were. If one counts Joseph and his two sons who were added to the 70 when they joined them in Egypt that still leaves one soul unaccounted for. Rashi cites the midrashic tradition that the 70th was Yocheved, the mother of Moshe who was born on the way down to Egypt, while another midrash posits that it was the mysterious Serach bat Asher who completed the count. Either way we are presented with two female role models who completed the count of Israel and planted the seeds for Bnei Yisrael's redemption from Egypt.

Yocheved defies Pharaoh in sefer Shmot by giving birth to a baby boy and having faith in God despite the hardships of her generation. She is also identified in the midrash as Shifra, one of the two midwives who refuse to obey Pharaoh's decree to kill boys born to Israelite women. The midrash explains the etymology of her name as relating to *meshaperet*, as she would improve and care for the newborns. Moreover, she is part of the generation who miraculously reproduced in incredible numbers ("*she-paru*"). These explanations for the name Shifra relate to the next two sections of the haggadah:

1. "And we became a great nation.." "And the children of Israel multiplied and swarmed and grew numerous and strong, most exceedingly and the land became full of them..."
2. "And numerous" - as it is stated (**Ezekiel 16:7**), "I have given you to be numerous as the vegetation of the field and you increased and grew and became highly ornamented, your breasts were set and your hair grew, but you were naked and barren;" "And I passed over you and I saw you wallowing in your blood, and I said to you, you shall live in your blood, and I said to you, you shall live in your blood" (**Ezekiel 16:6**)

The first a reference to the miraculous reproduction of Israel and the second relating to the role of midwife, in cleaning the newborn child, which in the midrash is also performed by God.

The second midrashic tradition on the 70 souls is that it was the wise woman, Serach bat Asher who completed the count. Serach is listed as having gone down to Egypt as well as amongst those counted in the census on the plains of Moab in Bamidbar 46. The midrash attributes her unusually long life to the exceptional role she played in the story of *yetziat mitzrayim*. Serach is the holder of the secrets of redemption. When the leaders of *bnei yisrael* are unsure whether or not they can trust Moshe as their leader, they consult Serach, who verifies Moshe's authenticity. Again, before *bnei yisrael* can leave Egypt, Moshe needs to find Joseph's coffin and take him out with *bnei yisrael*. It is Serach who reveals to Moshe the location of Joseph's coffin.

Both Yocheved and Serach represent women who were physically in Egypt but whose spirit and emunah transcended Egypt. According to the midrash they both were born before entry into Egypt and they both came out because they were strong in their faith, and their faith and wisdom were an integral part of *yetziat mitzrayim* in general. Their stories surely reflect the stories of many of the anonymous "righteous women" who persevered in Egypt, hence the midrash describes them as "completing the count." The mitzvah of *sippur yetziat mitzrayim* is only complete with the presence of the righteous women at the seder.

עַל אַחַת בְּמָה וְכַמָּה טוֹבָה בְּפוּלָה וּמִכְפֻּלָּת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ ד"ר רותי פויכטפונגר

להודות על ה'כמה וכמה'

זְכוֹר אֶת-הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתָם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִצֵּרָה (שמות יג ג)
זיכרון יציאת מצרים, זיכרון של אירוע
והפיוט 'דיינו' מזכיר לנו שהאירוע מורכב מחלקים שונים
ועלינו לזכור כל אחד מהם בפני עצמו, וגם להודות עליו, בנפרד.
ואפשר לפרק יותר, ולהמשיך ולהודות
כך על מה שהיה
וכך על מה שהווי, בחיינו הפרטיים והציבוריים
לזכור את החלקים שמהם מורכב השלם
ולהודות עליהם, על כל אחד ואחד
למשל, כך:
כמה מעלות טובות למקום עלינו
שאנו רוכשות השכלה - יסודית, ותיכונית ואקדמית ותורנית
שאנו פעילות במרחב הציבורי
שהרחבנו את השפה ושינינו את השיח
שהקמנו ארגונים ובתי מדרש
וכמובן, שיש לנו זכות בחירה

פסח, מצה ומרור – מה גנוז במילים?

אהובה קליין

ליל הסדר - הוא חג משפחתי - כולם מאוחדים כאיש אחד בלב אחד - סביב השולחן הערוך בחגיגות מהודרות - כשבמרכזו קערת פסח עם סימני החג, ארבע כוסות וכוסו של אליהו הנביא. בלילה מיוחד זה קוראים את הגדת הפסח ובכך אנו מקיימים הלכה למעשה את המצווה מן מהתורה: **"והגדת לבנך"**.

מעניינים במיוחד: דברי רבן גמליאל - הנקראים במהלך הסדר: "רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: **פסח, מצה ומרור**."

אף הרמב"ם פסק: "כל מי שלא אמר שלושה דברים אלו בליל חמישה עשר לא יצא ידי חובתו ואלו הן **פסח, מצה ומרור** ודברים אלו כולן נקראים הגדה". משמעות דברי הרמב"ם: שכול מי שלא אמר את שלושת הדברים שהם מדיני "המגיד" - לא יצא ידי חובתו באמירת ההגדה.

פסח - "על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים.."

יש לתמוה, מדוע בני ישראל היו צריכים לשים סימן מדם הקורבן על המשקוף בזמן מכת בכורות וכי אלוקים אינו יודע היכן מתגוררים הם?

אלא, על כך אומר המדרש: ישראל היו צריכים להיענש בכליה - היות ועבדו עבודה זרה, אלא שהיה עליהם לימוד זכות שלא עשו זאת מרצונם החופשי, אלא מתוך אונס ולאחר שהורגלו בעבירה זו, היה להם קשה להתנתק מכך, לכן בשאר המכות לא היו צריכים שום סימן. מה שאין כן במכת בכורות. הרי זו הייתה המכה האחרונה והם ראו את יד ה' בכל המכות שה' הביא על מצרים ובכל זאת לא התנתקו מעבודת הכוכבים.

ועל כן היה עליהם כעס גדול בשמיים, משום כך היו צריכים לבצע פעולות המורות על ביטול עבודה זרה - כמו לקיחת השח ולקושרו למיטה וכל זה נגד עיני המצרים בזמן שהצאן בעיניהם היה אליל.

ועל **"שום שפסח"** - ידועים דברי חז"ל האומרים: "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם" שהרי תמיד הקב"ה רואה כשאנחנו פותחים לו פתח, אך לעומת זאת לא כך היה במצרים, שם ה' פסח על פתח זה וגאל אותנו מתוך רחמים עלינו.

בימינו שאין בית המקדש קיים - **"ואמרתם זבח פסח הוא לה' "** - הכוונה: **"פה, סח "** מצווים אנו להידבק בה' באמצעות - תורה ותפילה הנאמרים בפה.

מצה: הקב"ה ראה מראש- את עתיד בני ישראל שיגורשו ממצרים- לכן ציווה את עם ישראל לאכול מצה טרם יציאתם.

חז"ל אומרים במסכת פסחים: [ל"ח, ע"ב] "דברים הבאים לידי חימוץ - אדם יוצא בהם ידי חובתו בפסח, אבל דברים שאינם באים לידי חימוץ אין אדם יוצא בהם והטעם שהרי אכילת מצה- **הוא זכר לחיפזון** ודבר שאינו בא לידי חימוץ אין בו זכר לחיפזון- שהרי גם בלי חיפזון לא היה מחמיץ. לכן טעם אכילת מצה- הוא זכר לחיפזון שעם ישראל יצאו ממצרים.

מרור - נאכל מהטעם שנאמר: "וימררו את חייהם..." - לפי שהמרור הוא ירק מן השדה..

ובהתאם לדברי הפוסקים: יש להדר באכילת החזרת- שתחילתה טעם מתוק ורך ובסוף - טעמה קשה ומר , רמז לכך שתחילה המצרים העבידו את ישראל בפה רך ולבסוף מיררו את חייהם בעבודה קשה.

כלומר, סיפור יציאת מצרים מורכב משתי מצוות: סיפור יציאת מצרים ואכילה לזכר יציאת מצרים.

מכאן **שאכילת פסח, מצה ומרור** - מהווים חלק ממטרת סיפור יציאת מצרים בליל הסדר.

ויהי רצון שנקיים את המצווה בשמחה ובהודאה לה' ונזכה במהרה לגאולה שלמה, אמן ואמן.

פסח, מצה ומרור אהובה קליין (שמן על בד)

מרור

מוציא מצה

רחצה

כורך

כורך באהבה

חנה תבור-כהן
לראשונה בחיי איבדתי משהו קרוב ומוחשי, דבר מה שהיה לי כבשגרה, מובן מאליי ופתע פתאום נקטף, נלקח ונעלם. החוויה הזאת הובילה אותי ואת כלל משפחתי הפרטית אלי צעידה בתלמי דרך חדשים, לתוככי מסע גדול שלעיתים נדמה שלא נוכל לו, שלא נצלח.

הקב"ה, כמו הקב"ה, נוהג בנו במורכבות ובהגינות. לצד הקושי הוא מפריש תעצומות לב. לנוכח ה"לבד" הוא מזכיר שהוא כאן ומשלב שליחים צורת אדם. בתוך כל המסע הזה שעודנו מוליך אותנו בין אור לחושך בין שיעבוד לגאולה אני רוצה לעלות על נס את כוחו וטיבה של מצוות ה'כורך'- וכוחה.

בליל הסדר אנו נדרשים לקחת מחד את המרור ולכרוך אותו עם החירות – המצה. מעשה זה בא ללמד אותנו עיקרון חשוב של תפישת חיים ואמונה. הכרות עם נפש האדם העדינה ועם חסדי אלוה המתגלים ומחזיקים בעתות מצוקה.

מצויין בעולות הראי"ה ב' עמ' רפט כך:

"שני הכוחות הללו, כוח העבדות וכח החירות, צריכים אנחנו להבינם לא בתור שני כוחות נפרדים, שאינם פועלים זה עם זה, וכל אחד מתייחד במקצוע אחד בחיים, כי אם הם שניהם מחוברים יחדיו משלימים זה את זה... ואם כל כוח יהא שלם דווקא כמושל במקצוע שלו בלא עיכוב ודחייה מכח הפכי לו..."

דהיינו, הכלה מלאה של המקום והחוויה הנוכחת במלואה על כל גווניה, קשיה והמלוויה הפנימית הגלומה בה, כיחידה שלמה; של קושי- או מאידך שמחה. תחילה לתת מקום לכאב, לעבד את הכאב במלאותו ובזמנו, 'עת לבכות'. ולמולו הניגוד המוחלט- 'עת לשחוק'. "ע"כ ראוי לכוח המצה וכח המרור להיות מוטבע כל אחד בפני עצמו".

כורך את המצה והמרור ביחד הם שלם.

מסביר הראי"ה קוק כי שני הכוחות אינם סותרים למרות ההיפוך הגמור של התחושות והרגשות העולים בנו למול הקושי או השמחה, כי אם שני הכוחות הללו מחוברים זה לזה. מצוות הכורך באה ומדגימה לנו זאת אל מול סיפור יציאת מצרים השעבוד מול הגאולה.

"המטרה התכליתית תבוא רק עם הידיעה וההכרה ששני אלה הכוחות אינם סותרים... מחוברים יחד להמציא לעולם את החירות המעולה, שכבודה ועז חמדתה... הצורה השלמה של החירות באה בהיותה נכרכת עם העבדות, אז ימצא האדם בנפשו השלטון הגמור הראוי לבן חורין באמת, המושל גם כן על הגדול שבכוחות שהוא כוח החירות עצמו."

כוחות אלה כשהם מחוברים בסוף המעגל (ספירלה) יוצרים לנו בעולם את החירות המעולה. לכורך משני המחנות ולגעת בנדבות החסד, השפע והברכה של אלוה. אך אין קיצורי דרכים- יש לשאת את המסע כולו בכדי להגיע למדרגה עליונה זו של זיכור ושמחה נעלה בבורא.

כולי תפילה כי כולנו, כל בנות ובני ישראל נזכה לעבוד את הקב"ה מתוך הכרות עמוקה עם מי שאני ומה שאנו חוות תוך אמונה ותעצומות אשר יובילו אותנו לכדי גאולה ויראת ה' תמימה. מתוך אהבה נתקדש באמונה.

צפון

שולחן עורך

ברך

תפילה לפני ארבע הכוסות כנגד האמהות (כוס שלישית) ד"ר יעל לוין

הַנְּנִי מוֹכֵן/נָה וּמְזוּמֵן/נָה לְקִיּוּם מִצְוֹת כּוֹס שְׁלִישִׁית מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת, כּוֹס בְּרַכַּת הַמִּזְוֵן, וְהִיא כְּנֻגַּד רוּז' אִמְנוּ עֲבוֹדָתָה כִּלְכַּל יוֹסֵף אֶת יִשְׂרָאֵל, וְכֵשֶׁם שֶׁמִּבֵּית הָאֲסוּרִים יֵצֵא לְמִלּוֹךְ, אֲנִי יֵצֵאנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת.

האמירה השלישית מוסבת על רחל אמנו כדמות ראשית, אולם שומרת על המוטיב המצוי בדברי השל"ה לפיו יוסף כלכל את כל בית ישראל, כאשר מדברי השל"ה עולה מן המשתמע שיש לשייך זאת לזכותה. קטע זה קשור מצד עצמו להימצאותם של ישראל במצרים ולראשית שהותם שם.

אולם הוספנו וכללנו בתפילה זו רעיון המצוי בביאור הרשב"ץ, רבי שמעון בן צמח דוראן (1361–1444), להגדה של פסח, המעלה זיקה בין יציאת יוסף מבית האסורים ליציאת מצרים, בבחינת "מעשה אבות סימן לבנים". כך הרשב"ץ מסב את אלמנט הגנות והשבח באמירת ההגדה, "מתחילים בגנות ומסיימים בשבח", על קורותיו של יוסף. יוסף נמכר לעבד ומשום כך מדי שנה אנו קוראים את ההגדה הפותחת במילים "עבדים היינו לפרעה במצרים". את השבח מבאר הרשב"ץ בהוראה "כי כמו שאצל יוסף מבית האסורי[ם] יצא למלוך (על פי קהלת ד, יד) גם אנחנו יצאנו לחירות" (ראו תבורי, פסח דורות, עמ' 354–356).

הלל

הללויה נורית גזית

בזכות נשים למדניות - פסח התשע"ו

תפילה לפני ארבע הכוסות כנגד האמהות (כוס רביעית) ד"ר יעל לוין

**הַנִּי מוֹכֵן/וֹזֵה וּמוֹזֵן/וֹזֵה לְקִיּוֹם מִצְוֹת כּוֹס רְבִיעִית מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת, כּוֹס הַחֹלֶל, וְהִיא כְּנֻזָּה לֹאֵה אִמּוֹ
שְׁאִמְרָה: "הַפֶּעַם אֹדֶה אֶת ה'", וּמִמְנֵה עֲמָדוֹ מִשָּׁה, אַהֲרֹן וּמִרְיָם שְׁאִמְרוּ שִׁירָה עַל הַיָּם.**

התפילה האחרונה מבין ארבע התפילות מזכירה את הודייתה של לאה לה' לאחר לידתו של יהודה. השל"ה מציין בנוגע ללאה כי משה רבנו שהיה נעים זמירות יצא ממנה. כוונת הדברים היא שאמירת פרקי תהלים שונים נתייחסה למשה רבנו. כך בפסיקתא דרב כהנא (מהדורת מנדלבוים, וזאת הברכה, עמ' 442–443) מיוחסת לו אמירת אחד עשר מזמורים כנגד השבטים שבירך. במקבילה במדרש תהלים (צ, ג, עמ' 386–387) מוזכר שמזמור צ"ב הפותח במילים: "מזמור שיר ליום השבת. טוב להודות" (תהלים צב, א-ב) הוא כנגד שבט יהודה שאמרה לאה: "הפעם אודה את ה'".

בנוסף האמירה לפני הכוס הרביעית נחשבים משה, אהרן ומרים יחדיו כצאצאיה של לאה, ושלושתם כאחד מוזכרים כמי שהודו לה' ואמרו את שירת הים. באופן זה מתחבר קטע התפילה עם גאולת מצרים בצורה מכילה יותר. אמירה רווחת היא שמשה רבנו אינו מוזכר בהגדה על רקע הקטע "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" (שמות יב, יב) אני ולא מלאך... 'אני ה' (שם) אני הוא ולא אחר". אולם משה רבנו אמנם מוזכר בהגדה פעם אחת, בדבריו של רבי יוסי הגלילי הגורס שהמצרים לקו במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמישים מכות. בהקשר לכך מובא בין היתר הכתוב: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שמות יד, לא). לצד זאת, נמנענו מלכנות בקטע התפילה לפני שתיית הכוס הרביעית את משה, אהרן ומרים בכינוי "שלושה גואלים", כינוי המוסב עליהם במקורות שונים בספרות חז"ל, לרבות בתנחומא, תרומה, י', שם מובאת דרשה אנונימית המטעימה כי גובה מזבח העולה הוא שלוש אמות "כנגד שלשה גואלין" – משה, אהרן ומרים. כינוי זה מוסב עליהם אף במקורות מדרשיים נוספים.

כללנו את משה, אהרן ומרים יחדיו כמי שאמרו את שירת הים, למרות שהמקרא מייחד את הדיבור על משה ומרים בלבד כמי ששוררו, ואין אזכור מיוחד של אהרן מעבר לעובדה שכל ישראל אמרו את השירה. אולם בהקשר להכללת אהרן יש לומר כי יש בידינו קטעי תפילה קדומים אחדים המזכירים מפורשות את אהרן בין המנהיגים ששוררו את השירה. וכך נאמר בקטע גניזה של תפילת מעריב של חול לפי מנהג ארץ ישראל: "אתה הכיתה כל בכור / ... ואת רודפי עמך / כסה הים / אחד מהם / לא נותר / שם שוררו לך / משה ואהרן ומרים / ואבותינו / על ים סוף פארוך / שבחוך גידלך / ניצחוך רוממוך / ענו ואמרו / מי כמוך" (פליישר, בתוך: תורה לשמה, עמ' 277). גרסה דומה מצויה בנוסח התפילה של יהודי פרס: "משה ואהרן ומרים וכל בני ישראל כשעלו מן הים לך ענו שירה בגילה ברנה בשמחה וצהלה רבא ענו ואמרו כלם מי כמכה". נוסח זה מובא בתפילת ערבית של ליל שבת ובשחרית של שבת (נוסח התפילה של יהודי פרס, עמ' 8–9, 65), ובהקשר זה יש לציין כי תפילות החול והמועדים אינן מצויות בסידור זה.

ראוי להזכיר עוד כי בבמדבר רבה (א, ב, ב ע"ב) נאמר שהבאר הייתה בזכות מרים שאמרה שירה על הים, וכמו כן יצוין כי לפי מדרש המונה את שבעים שמותיהם של ישראל, מדרש המובא ב"שיר השירים זוטא" (א, א, עמ' 2–4), ישראל עצמם קרויים "ישורון" "על שם שאמרו שירה על הים".

נחמה שולמן

חמש לשונות וארבע כוסות

בפסוקים הראשונים של פרשת וארא, פונה הקב"ה לבני ישראל ע"י משה:

שמות יז-יט:

לֵכֶן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֵיכֶם וְגֵאֲלִיתִי אֶתְכֶם בְּזָרוּעַ נְטִייה וּבְשִׁפְטִים גְּדִלִים. וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעֻתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְהַבֹּאֵתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לִתֵּת אֶתְהָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֶתְהָ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי ה'. "אַרְבַּע גְּאוּלוֹת יֵשׁ כָּאֵן; וְהוֹצֵאתִי, וְהִצַּלְתִּי, וְגֵאֲלִיתִי, וְלִקְחֹתִי, = לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאוּלָּה, כִּנְגַד אַרְבַּע גְּזִירוֹת שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶן פֶּרַעַה. וְכִנְגַדֵּן תִּקְנוּ חֲכָמִים אַרְבַּע כּוֹסוֹת בִּלְיִל הַפֶּסַח לְקִיּוֹם מִה שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים קטז): כּוֹס יִשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא."

למה לא נקבעה גם כוס חמישית כחובה, ומדוע לא דיברו חז"ל מלכתחילה על חמש לשונות של גאולה?

תשובתה של נחמה ליבוביץ:

"אמנם לשון "והבאתי" עתיד להתגשם, גם אם לא זכו בזה בני דור המדבר, ואחר שנכנסו הרי שוב יצאו לגולה. נמצא שלשון זו תלויה בנו, בזמן ששאר לשונות הגאולה הן לתמיד, ולא תופסקנה.

ולכן, (מוסיפה נחמה) עם יסוד המדינה חשב הרב מ. כשר שיש להנהיג מנהג כוס חמישית, אבל לא הצליח לשכנע את הרבנות. הגאולה של ארבע לשונות הגאולה הראשונות אינה תלויה בנו: אלו הן פעולותיו של הקב"ה. ואולם פעולות אלה הן הכנה למילוי שאר הייעודים המוזכרים, שהם תלויים בעם ישראל. ואכן, לשון "והבאתי" תלויה בעם ישראל ובמעשיו.

ביחזקאל (לו, טז-לח; שהיא ההפטרה של שבת 'פרה'), מתוארים חטאיהם הקשים של ישראל בגילוי עריות, שפיכות דמים ועבודה זרה:

"**יז** בן-אדם, בית ישראל יושבים על-אדמתם, ויטמאו אותה, בדרךם ובעלילותם: **כטמאת, הנדה, היתה דרךם, לפני יח ואשפך חמתי עליהם, על-הדם אשר-שפכו על-הארץ; ובגלוליהם, טמאוה. יט ואפיץ אתם בגוים, ויזרו בארצות: כדרךם וכעלילותם, שפסותם. כ** ויבוא, אל-הגוים אשר-באו שם, ויחללו, את-שם קדשי--באמר להם עם-יהוה אלה, ומאמצו יצאו. **כא ואחמל, על-שם קדשי, אשר חללהו בית ישראל, בגוים אשר-באו שמה. {פ}**"

חטאי בני ישראל נמשלו לנדה. במידה מסוימת, חז"ל רואים נחמה בכך שחטאי ישראל משולים לנדה, שהרי דרכה של נדה ליטהר ולחזור לטהרתה כדבר שבשגרה, ואף בעת טומאתה, נשמרת הזיקה לבעלה.

הגאולה לא נובעת מזעקת העם אל ה' אלא באה לשם ה' הקדוש שחולל:

כב לכן אמר לבית-ישראל, כה אמר ה' אלוהים, **לא למענכם אני עשה, בית ישראל: כי אם-לשם-קדשי אשר חללתם, בגוים אשר-באתם שם. כג** וקדשתי את-שמי הגדול, המחלל בגוים, אשר חללתם, בתוכם; וידעו הגוים כי-אני יהוה, נאם אדני יהוה, בהקדשי בכם, לעיניהם. **כד ולקחתי אתכם מן-הגוים, וקבצתי אתכם מכל-הארצות; והבאתי אתכם, אל-אדמתכם. כה וזרקתי עליכם מים טהורים, וטהרתם: מכל טמאותיכם ומכל-גלוליותיכם, אטהר אתכם. כו** ונתתי לכם לב חדש, ורוח חדשה אתן בקרבכם; והסרתי את-לב האבן, מבשרכם, ונתתי לכם, לב בשר. **כז** ואת-רוחי, אתן בקרבכם; ועשיתי, את אשר-בחקי תלכו, ומשפטי תשמרו, ועשיתם. **כח** וישבתם בארץ, אשר נתתי לאבותיכם; והייתם לי, לעם, ואנכי, אהיה לכם לאלהים. **כט** והושעתיו אתכם, מכל טמאותיכם; וקראתי אל-הדגן והרבייתי אותו, ולא-אתן עליכם רעב. **ל** והרבייתי את-פרי העץ, ותנובת השדה: למען, אשר לא תקחו עוד חרפת רעב--בגוים. **לא** וזכרתם את-דרכיכם הרעים, ומעלליכם אשר לא-טובים; ונקטתם, בפניכם, על עונותיכם, ועל תועבותיכם. **לב** לא למענכם אני-עשה, נאם ה' אלוהים--יידע, לכם: בושו והקלמו מדרכיכם, בית ישראל.

לפי תאור הפסוקים נראה שישראל יוצאים מן הגלות ושבים לארצם עוד בטרם חזרו בתשובה. ובהסתכלות בת זמננו שיבת עם לציון המתוארת ע"י הנביא נעשית כשרוב העם הינו חילוני ואיננו שומר תורה ומצוות.

לקיחת העם מן הגוים והבאתם לארץ ישראל הוא השלב הראשון, ואילו נתינת הרוח החדשה והבאתם ללכת בחוקי הקב"ה ולשמור את מצוותיו, מופיע רק לאחר מכן. אמנם, המשך הנובאה מתאר מציאות ההולכת ומשתפרת מבחינה רוחנית ומבחינה חומרית ומדינית, אך יסוד הגאולה היא ההתערבות האלקית הגואלת את ישראל, על אף שאינם ראויים.

אמנם גאולה זו היא הבחירה הנחותה שכן רומזת היא על "בעתה" ולא על מצב שהעם ראוי לגאולה ואז "אחישנא". אך כאן אולי נמצא את ריכוך הגאולה, שכן על החלק של "אתערותא דלתתא" עדין יש בכוחנו להשפיע ולשנות בכל עת.

בפרק לאחר מכן בפרק **לז** מופיע חזון העצמות היבשות ולאחריו:

כא ודבר אליהם, כה-אמר אדני יהוה, הנה אני לקח את-בני ישראל, מבין הגוים אשר הלכו-שם; וקבצתי אתם מסביב, והבאתי אותם אל-אדמתם. **כב** ועשיתי אתם לגוי אחד בארץ, בהרי ישראל, ומלך אחד יהיה לכלם, למלך; ולא יהיה- (יהיו-) עוד לשני גוים, ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד. **כג** ולא יטמאו עוד, בגלוליהם ובשקוציהם, ובכל, פשעיהם; והושעתיו אתם, מכל מושבתייהם אשר חטאו בהם, וטהרתי אותם והיו-לי לעם, ואני אהיה להם לאלהים. **כד** ועבדי דוד מלך עליהם, ורועה אחד יהיה לכלם; ובמשפטי ילכו, וחקותי ישמרו ועשו אותם. **כה** וישבו על-הארץ, אשר נתתי לעבדי ליעקב, אשר ישבו-בה, אבותיכם; וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם, עד-עולם, ודוד עבדי, נשיא להם לעולם. **כו** וזרתי להם ברית שלום, ברית עולם יהיה אותם; ונתתים והרבייתי אותם, ונתתי את-מקדשי בתוכם לעולם. **כז** והיה משכני עליהם, והייתי להם לאלהים; והמה, יהיו-לי לעם. **כח** וידעו, הגוים, כי אני יהוה, מקדש את-ישראל--בהיות מקדשי בתוכם, לעולם.

בפרק זה שוב חוזרים לשונות הגאולה ועמהם תאור השבת בית המקדש למשכנו. "וטהרתי" שני זה מתייחס לטהרת המת ולהזיית מי החטאת של אפר פרה אדומה, שכן אז יטהרנו הקב"ה טהרה שלמה בבית המקדש הבנוי. בעוד בפרק הקודם מתייחס הכתוב לטהרה מחטא הנידה!?

הרד"ק בפרושו רומז לטבילה במים: "וזרקתי". דרך משל כמו **שהטמא נטהר במים שטובל בהם**.

וכן במשנה: "אמר רבי עקיבא, אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר, (יחזקאל לו) וזרקתי ²² עליכם מים טהורים וטהרתם.

ואומר, (ירמיה יז) מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל " (יומא, ח, ט).

וידוע הדבר כי בדרך אותיות אתב"ש פ ו ז מתחלפות. מה מקוה מטהר את הטמאים אז הקב"ה מטהר את ישראל. מכאן אנו לומדים כי עלינו להקדים את טבילתנו וטהרתנו לטהרה שיטהרנו הקב"ה.

וכך ניתן להסביר כי כאן (בפרק לו) בלשון " והבאתי " שהוא לשון המפרשים כדבר התלוי בנו (נחמה ליבוביץ ואחרים) , זהו החלק המוטל עלינו בשלב הראשון והוא שיביא את " וזרקתי עליכם מים טהורים", בבחינת " פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם" (שהש"ר רבה ה', ג').
ולא זאת בלבד אלא שמצינו שהעולה מטבילה נחן בלב חדש וכפי שדרשו רבים:
"הטובל במים הרי הוא כאילו איבד החיות שהייתה לו מכבר ומתחיל לחיות חיים חדשים על כן נטהר. כי איננו אותו האיש עם החיים שמכבר שנטמא". ("שם משמואל", דרשת שבת שובה תרע"ב).

על הפטרה זו ביחזקאל כותב הרש"ר הירש ומסכם: "כלום לא יתכן שכאן נרמז, כי אל מול פני אותו המעשה האלהי שהחל עם כניסת ישראל בתולדות העמים, תפתחנה סוף סוף הנפשות הקשות כצור את סגור לבבן לקבלת האמיתות האלוהיות, ויתעורר הניצוץ האלהי הנרדם בלבבות האנשים הקשים כחלמיש, לקראת ההתפתחות המלאה?".

וזו היא ההכנה לקראת הגאולה השלמה, היא ההתעסקות בקרוב הבריות לטהרה ועמה יתרכז ליבם ונכון יהיה לקבל את אור מלכות ה' בעולם .
במהרה בימנו, אמן.

המאמר פורסם לראשונה באתר [מקווה.נט](#)

נרצה

ד"ר יעל לוין

בתי תוספת על נשים לפיוט "ויהי בחצי הלילה"

הקרובה "אז רוב נסים הפלאת בלילה" ('ויהי בחצי הלילה' על בסיס שמות יב, כט), שנתחברה בידי הפייטן ינאי והנאמרת אף במסגרת ההגדה של פסח, מונה שורת אירועים שקרו בליל ט"ו בניסן, בדומה ליציאת מצרים שהתרחשה במועד זה. הפיוט בוחן את המאורעות מנקודת ראותם של הגברים הנוגעים בדבר. ההידרשות העקיפה היחידה לדמות נשית היא הנאמר: "דנתה מלך גרר בקלום הלילה".

בספרות המדרשית קיימות במפוזר התייחסויות לאירועים שקרו לדמויות נשים בליל פסח. על יסוד המקורות הללו חיברתי שני בתי תוספת לפיוט 'ויהי בחצי הלילה', המעלים את זיקתן של דמויות נשים מאמהות האומה לליל יציאת מצרים.

ברית הבטחות את ראש האמהות לילה
מובלת לבית פרעה ולאבימלך היצלת לילה
משולת שושנה יעצה להזליף הברכות בלילה
ויהי בוזצי הלילה

יהודיה משתה שלישי לאזנים לילה
צעקה היולדת והכית ראשית אונים בלילה
בכורה מיכלת, לא יכבה נר בלילה
ויהי בוזצי הלילה

(Translation)

You promised a covenant to the head of the Matriarchs **at night**.

She who has been taken to Pharaoh and Avimelekh you have saved **at night**.

She who has been likened to a rose suggested exchanging the blessings **at night**.

It was in the middle of **the night**.

The woman who gave birth cried out and you smote the firstborn **at night**.

You saved a firstborn, her candle did not extinguish **at night**.

Hadassah was busy with the feast of Haman **at night**.

It was in the middle of **the night**.

המאמר השלם כולל פירוש לפיוט מופיע [באתר קולך](#). הנוסח האנגלי פורסם לראשונה [באיגרת האביב של JOFA](#) לשנת 2004.

חנה תבור-כהן

שיר לדפנה

ואתא השוחט

ושחט לתורה

דשתה למיא

דכיבא לנורא

ואתא הקדוש ברוך הוא

ושחט לשנאה

והפיץ אהבה

דקרבא לאנשא

דחזיקה את האב

דחזקה את הבת

ברוך הבא בשם ה'

ד"ר יעל לזין

אחת מי יודע.

אחת מי יודע? אחת אני יודע.
אחת היא יונתי תמתי.

שתיים מי יודע? שתיים אני יודע.
שתי מילדות עבריות (שפרה ופועה), אחת היא יונתי תמתי.

שלוש מי יודע? שלוש אני יודע.
שלוש נשים שהצילו בעליהן (אשת און בן פלת, מיכל בת שאול ושרח בת אשר), שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

ארבע מי יודע? ארבע אני יודע.
ארבע נשים יפיות (שרה, רחב, אביגיל ואסתר), שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

חמש מי יודע? חמש אני יודע.
חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

שש מי יודע? שש אני יודע.
שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

שבע מי יודע? שבע אני יודע.
שבע נביאות (שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה ואסתר), שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

שמונה מי יודע? שמונה אני יודע.
שמונה בני מלכה, שבע נביאות, שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

תשעה מי יודע? תשעה אני יודע.
תשעה ירחי לידה, שמונה בני מלכה, שבע נביאות, שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

עשרה מי יודע? עשרה אני יודע.
עשרה זקב משקל צמיד רבקה, תשעה ירחי לידה, שמונה בני מלכה, שבע נביאות, שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

אחד עשר מי יודע? אחד עשר אני יודע.
אחד עשר במרחשון, עשרה זקב משקל צמיד רבקה, תשעה ירחי לידה, שמונה בני מלכה, שבע נביאות, שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

שנים עשר מי יודע? שנים עשר אני יודע.
שנים עשר חדשי מרוק אסתר, אחד עשר במרחשון, עשרה זקב משקל צמיד רבקה, תשעה ירחי לידה, שמונה בני מלכה, שבע נביאות, שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

שלוש עשרה מי יודע? שלוש עשרה אני יודע.
שלוש עשרה אותיות האמהות (שרה, רבקה, רחל, לאה), שנים עשר חדשי מרוק אסתר, אחד עשר במרחשון, עשרה זקב משקל צמיד רבקה, תשעה ירחי לידה, שמונה בני מלכה, שבע נביאות, שש השעורים של רות, חמש בנות צלפחד, ארבע נשים יפיות, שלוש שהצילו בעליהן, שתי מילדות עבריות, אחת היא יונתי תמתי.

המאמר השלם יחד עם הפרשנות לפיוט הופיע במוסף שבת במקור ראשון, ערב פסח, י"ד בניסן ה'תשע"א, 18 אפריל 2011, עמ' 12-13.
<https://goo.gl/IOhtBR>

על היוצרות (לפי סדר ההופעה)

מיכל ברגמן היא פמיניסטית ואמא לשלושה בנים, מנהלת פדגוגית בחינוך המשותף צו פיוס, ועוסקת באומנות יהודית בתאוריה ובמעשה. תושבת מודיעין.

ד"ר יעל לוין היא בעלת תואר דוקטור מן המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן. היא פרסמה מחקרים ועיונים רבים, הנסבים בעיקר על היבטים שונים של האשה ביהדות. כמו כן, חיברה תפילות שונות שהתקבלו ברבים, ובכלל זה 'תחנה לאשה קדם תלמוד-תורה', 'תפלה על בנות ישראל שגרצחו ביד בני זוגן', ו'מי שגרר להתרת עגונות ומסרבות גט'.

Sharona Margolin Halickman, was the first Congregational Intern and Madricha Ruchanit at the Hebrew Institute of Riverdale, NY. After making aliya in 2004, Sharona founded Torat Reva Yerushalayim, a non-profit organization based in Jerusalem that provides Torah study groups for students of all ages and backgrounds. Rabbanit Halickman is a member of Beit Hillel.

קרן חדד טאוב היא רכזת מנהיגות בקולך, מנהלת [קבוצת אדוות](#) – נשים מדברות על המקווה, יועצת זוגיות, יוזמת פרויקט "זוגיות לומדים בשניים". אם לשבעה, תושבת הר אדר.

חנה תבור כהן היא רכזת תוכנית להעצמת מתגברות (תל"ם) בקולך, כותבת תוכן ופרויקטים חינוכיים ותיירותיים. בעלת המיזם [דגש – ארכיאולוגיה תיירותית](#). תושבת מעלה גלבוע.

דריה טשיל היא חברת קולך. בת 20, תושבת קרית אונו.

טאובה חמיטובסקי היא ראש מרכז קולך למנהיגות. מתגוררת בפריפריה דתית בתל אביב. היא פמיניסטית הדואגת לחינוך דתי פמיניסטי לנכדותיה.

חן ארצי סרור היא עיתונאית, פובליציסטית ומורה למחשבת ישראל. תושבת גבעתיים.

ד"ר שולמית מנצורה היא מרצה במכללות לחינוך, חוקרת בתחום המגדר בחינוך לגיל הרך בחברה הדתית והחרדית.

רוני שפירא-חיסדאי היא מארגנת לשינוי חברתי, עובדת בשתי"ל ותושבת ירושלים.

הרד"ר תמר מאיר היא ראש בית המדרש לנשים [כלנה](#), ראש החוג לספרות בגבעת וושינגטון, חברת הוועד המנהל בארגון רבני בית הלל, ויוזמת מאגר נשים מרצות בנושאים תורניים – [השמיעיני](#). תושבת גבעת שמואל.

שלומית גולדין הלוי היא יועצת תקשורת, אשת יחסי ציבור וחברת מליאה במועצה האזורית שומרון.

שרית קרקובר היא אם לששה, עורכת לשון, תושבת שבי שומרון.

טלי פרקש היא עיתונאית בYnet יהדות, חברת קמפיין "[לא נבחרות, לא בוחרות](#)", הקורא לשילוב נשים במפלגות חרדיות.

שירה בן ששון פורסטנברג היא מנהלת מכון על משמר הכנסת, מכון למעקב בתחומי הדת והמדינה מיסודה של התנועה המסורתית, וחברת מניין "הקהל" בירושלים.

Karen Miller Jackson is a Jewish educator who teaches at [Matan HaSharon](#) and consult the Virtual Jewish Academy. She is a Kolech Board Member.

ד"ר רותי פויכטפונגר היא פעילה דתית פמיניסטית, מנכ"לית קולך לשעבר.

אהובה קליין היא אמנית ומורה. תושבת פתח תקווה, מתמקדת בעיקר בציורי תנ"ך המשמשים מדרשי תמונה לפסוקים במקרא. בעלת הבלוג בראי התנ"ך. חברה בעמותת אמני פתח תקווה, ומציגה בתערוכות תנ"ך – בארץ ובעולם.

נורית גזית היא אמנית, משוררת, מנהלת מרכז אמנים מיתרים בהר חברון.

נחמה שולמן היא יועצת הלכה, מומחית לטהרה נשית ולמקוואות. עורכת האתר [מקוואה.נט](#) – אתר המקוואות והטהרה.